

Zdravko SELEŠ

Društvo hrvatskih književnika, Zagreb

ZVEZDE FRANA GALOVIĆA

(Zabilješke o Galoviću)

Uvod

Proljetos sam izbornici dramskih nastupa i recitacija županijskih Lidrana, gospodi koja je u tri županije na našem području stigla iz Zadra, na primjedbu da je Galovićev „Jesenski veter“ već dosadan, mada je sama recitacija moje učenice bila odlična, iz najdubljeg, instinktivnog doživljaja odgovorio da se tridesetak godina bavim Galovićem i da mi nikad nije dosadio, a i postavio dodatno pitanje: „A tko će se onda baviti njime? Zar stranci?! Tko će prenositi ljubav za zavičajno na naše učenike?“ Kada danas razmišljam o tome, vidim da je upravo to instinktivno bilo točno. Naime, otkako sam kao srednjoškolac upoznao Galovićeve kajkavske verse i upio ih u sebe, mislim i govorim o njima, potičem djecu na to isto, diplomirao sam radom vezanim za Frana, godinama ga recitiramo (od 2007. obljetnicu Galovićeve smrti obilježavam (đurđevački ogranak Matice hrvatske) u đurđevačkoj gimnaziji i natjecanjem u recitiranju Franovih pjesama nazvanim „Prizivamo Frana“), posvetio sam mu nekoliko pjesama, a po svojim sam bilježnicama i na papirićima rasuo mnoštvo bilješki o Franu. Od tih ću bilježaka i sastaviti ovaj tekst jer su, nastajući u različitim trenucima, različito a opet slično prilazile Franovim djelima i pitanjima vezanima uz njih.

Za početak bih, onako profesorski, podsjetio na najznačajnije činjenice o Franu Galoviću. Rođen je 20. srpnja 1887. u Peterancu, u imućnijoj seljačkoj obitelji. U Zagrebu je završio gimnaziju pa upisao i studij hrvatskog jezika kao glavnog i latinskog i grčkog jezika kao sporednog predmeta. 1913. položio je ispit iz klasične filologije i zaposlio se kao profesor na realnoj gimnaziji u Zagrebu. Pisati je počeo već u gimnazijskim danima; prvu pjesmu objavljuje već 1903., a od 1906. objavljuje redovito. Njegov je najveći interes kazalište; već 1907. izvedene su mu jednočinke *Tamara* i *Grijeh*, a iduće godine trilogija *Mors regni*. 1913. objavio je u knjizi zbirku pjesama *Četiri grada* i pripovijetku *Začarano ogledalo*. 1914. u „Književnim novostima“ izlazi mu novela *Ispovijed* te devet pjesama u Hrvatskoj mladoj lirici, najznačajnijem i završnom nastupu hrvatskih pjesnika moderne.

Zatim je došao 1. svjetski rat, mobilizacija i smrt 26. listopada 1914., smrt kojoj su Galovićev neprestani literarni interes za smrt i dopisnica poslana dan

prije s ratišta prijatelju Milanu Ogrizoviću, a u kojoj kaže: „*Moj dragi, još jednom Te pozdravljam. Jutro je i u 10 sati imamo navaliti. Sunce je, nedjelja i divno, toplo jutro. Čovjek bi čisto želio umrijeti u ovako sunčan dan. Recí Santissimi da se pomoli za upokoj moje duše ako me više ne bude. Ljubi te tvoj Fran.*“ dali aureolu tajanstva i sumnje da ju nije izbjegavao, nego možda tražio. I mada su 1916. izvedene još i drame *Mati* i *Pred smrt*, a Galović je u svome vremenu bio zapažen mladi pisac koji je nesretno poginuo, većina bi njegova opusa bila samo dio hrvatske književne povijesti, ali ne i dio današnjega književnog života da 1913. i 1914. godine nije u obiteljskom vinogradu na Širovicama pored Koprivnice napisao 22 kajkavske pjesme koje je 1925. godine Miroslav Krleža objavio u „Književnoj republici“. Ta je nedovršena pjesnička zbirka postala temelj Galovićeve književne slave kao začetak moderne kajkavske lirike i jedno od njezinih najvažnijih djela.

Zbirka „*Z mojih bregov*“ u nacrtu je imala 30 pjesama: uvodnu *Mojemu ocu*, po sedam za svako godišnje doba, od kojih su za Pramalet i Leto napisane sve, Jeseni nedostaju dvije, Zimi čak pet, a nije napisana niti završna pjesma *Zbogom*. Treba spomenuti da je Galović u svojoj bilježnici imao mjesto i naziv za svaku nenapisanu pjesmu, njih osam, tako da je pjesnika među besmrtnike vinula krnja zbirka, čiji puni potencijal možemo samo naslućivati. Ipak, slika nije zamučena: Galović je zavičajnim idiomom, peteranskom, odnosno podravskom kajkavštinom stvorio višeslojno djelo kojemu tematsku osnovu čini prikaz prirode i tradicionalnog načina života vezanog uz gorice, odnosno pjesnikov odnos prema toj ljepoti, kojoj se samo povremeno vraća, i prema tom životu koji je, kao i mnogi drugi prije i poslije njega, iznevjerio. Ipak, uz mistične motive i spoznaju o prolaznosti koji su specifični začini ove zbirke, Galović je stvorio izuzetan pjesnički kanconijer, koji je ujedno i himna starinskom, tradicionalnom životu. „*Ja nazaj već ne mrem, da bi baš i štel, /Drugi me je život odnesel i zel.*“ – napisao je u pjesmi *Kostanj*, ali i „*Zato sem zakopal ovde srca pol.*“, pa, mada, su u pjesmi razlozi za to raspolovljeno i zakopano srce drugi, danas možemo reći da su upravo srce i duša Frana Galovića pripadali zavičaju.

LJUBAV ZA DOMAJU NA NAČIN F. G.

F. G. nije Federico Garcia. Nesretni i strastveni. U čijoj ljubavi za domovinu bijaše krik krvi i bljesak noža. F. G. je naš Fran. „Dečec z Peteranca“. Za mene, otkad sam upoznao njegove stihove, Fran Galović je zvijezda zavičajna, sjaj koje mi osvjetljava put u vlastitu dubinu. Jer, postoji u Franovu kanconijeru „Z mojih bregov“ mnogo više od kantilene podravske goric i kajkavske, domaće reči. Način na koji promatra, nježnost s kojom pristupa, ljepota koju vidi i budi u sebi i u nama pokazuju nam Frana i kao učitelja ljubavi za zavičaj, za domaju.

Umjesto dalekog, egzotičnog, tuđeg i zato boljeg, pruža nam se obrazac u kojem je

najbolje oko nas; ono s čijim smo slikama srasli, ono što je kao sunce koje je mamilo, kiša koja je zalijevala i vjetar koji je povijao, stvaralo nježnu ili snažnu, mekanu ili tvrdu biljku naše duše. Kakvi smo i tko smo, često se pitamo. Ta to su osnovna filozofska pitanja koja si čovjek postavlja! Je li pejzaž, krajolik, život oko nas ono sunce, kiša i vjetar što nas potiče i savija? Odgovor leži u prepoznavanju. Kada čovjek prepozna sebe u riječima drugog čovjeka, našao je svog duhovnog srodnika, svog učitelja, gurua... Kada ljudi istog podneblja u istim pojavama nalaze slični zanos i prepoznavanje, onda postoji i neka dublja matrica koja ih veže, nešto što nije samo pojedinačna pjesnikova duša, svijest, um, nego je i nešto što lebdi oko nas, a pjesnik je (ili slikar, skladatelj) to nešto uspio prepoznati i vješto prenijeti u umjetnički medij kojim se služi. Dakako, postoji dar, nadarenost, ali i svijest koja traga, koja najednom mondenom, bučnom književnom i općem svijetu špekulacija i intelektualizma suprotstavlja srce i dušu. Da, svijest prepušta vodstvo osjećajima jer će je samo osjećaji odvesti do onog vrhunskog estetskog uzbuđenja koje čovjek u sebi nosi iz djetinjstva i rane mladosti, iz vremena kada je svaka travka i cvijet, svaki kret i zvuk, sve živo, sve što postoji i što otkrivamo u ljepoti postojanja moglo u nama probuditi silno trepereenje, uzbuđenje, silni zanos.

Okorjeli čovjek traži svog vodiča, čarobnu riječ koja otvara vrata tih sretnih trenutaka. Jedan od puteva u naše čisto ja vodi kroz ljubav za zavičaj. O tome jasno govori Franov sjetni glas.

Mislim da sam prije petnaestak godina, kad je nastala ova zabilješka, dosta jasno odgovorio na pitanje zašto volimo Frana. A onda i zašto se njime bavimo i trebamo baviti, zašto ga kao profesor trebam popularizirati među svojim učenicima i kao podravski književnik pisati o njemu i onome što mi znači. Slijede još tri bilješke koje ne daju cjelovit uvid u Frana, nego na razini esejističkog, asocijativnog, a jedna od njih i djelomice literarno, pokazuju neke aspekte razmišljanja o Galoviću i njegovoj kajkavskoj lirici, prije svega.

OD LITERARNOG ŠEGRTA
DO SUDBINOM ODABRANOG MEŠTRA

Gotovo cjelokupno Galovićevo stvaralaštvo prije kanconijera „Z mojih bregov“ bilo je literarno naukovanje, literarna vježba – želja za literarnim postojanjem, zamisao o sebi kao literatu, mada je iz te zamisli nastalo 2000 stranica teksta. I mada se i u samom vremenu osjećaju i silnice realizma i naturalizma, i impresionizma i simbolizma, ali i ekspresionizma, te se Galovićevo književno traganje kreće od jednih prema drugim i trećim pojavnostima vremena, malo bi toga izdržalo strogi sud vremena, da se nije dogodila kajkavska dionica.

Iako u njoj možemo naći odraze svih izama i pravaca koji supostoje u vremenu, i mada je ključna Galovićeva tema, opsesivni motiv smrti i prolaznosti

prisutan u svim rodovima i u mnoštvu njegovih djela, te ga, na neki način, samo prenosi i dodatno razvija u kajkavskoj lirici, cijeli je sklop otvorio nove i izvorne uvide, unio nove motive, na neki način mnogo stvarnije, bliže izvornom iskustvu, donio stvarnije i izvornije emocije i time, gotovo sudbinski, pretvorio Galovića tragatelja, adoranta literature, u vrhunsku literarnu pojavu, pokazao da se uistinu radi o onome što latini zovu „*poeta nascitur*“ – pjesnik po rođenju. Podsjeća me taj prijelaz na Petrarku, koji je svoju književnu slavu za života doživljavao kao latinski pjesnik, ali ga danas spominjemo, pamtimo i poznajemo po „rasutim rima-ma“, onome što je bilo manje važno i nastalo je na „narodnom jeziku“. Materija jezika i literarna građa jedna su drugu vezale i izvukle na svjetlo dana – očito je da je ideja o čemu (dakle doživljaju podravskog života i podravske prirode) na neki način došla u Galovića istovremeno s idejom da to napiše na kajkavštini. Ostalo je razrada. U njoj je građa nametnula stil – motivi su uvjetovali hoće li to biti realističko-impresionističko (život u goricama i opisi prirode – koji su često na formalnoj razini realistički, ali izviru iz impresije, doživljaja i evociraju doživljaj) ili romantičarsko – mistično-okultno, koje, međutim, svoje utemeljenje ne nalazi samo u literaturi, nego i u pučkim vjerovanjima i atmosferama sumraka, u zovu mjesečine i motivu prolaznosti života, koji u čovjeka, čini se, izvorno, rekao bih gotovo atavistički, bude te misli, slutnje i strahove, što sve onda nije „literarnost“, negativna literarnost, nego duboki korijen čovjekovih pitanja o svijetu i životu. Tako umjesto bolećivo – romantičarskog, taj motivski sklop postaje dubok i filozofski utemeljen, mada je u njegovoj osnovi mladenačko, romantičarsko koketiranje sa smrću, kojem je, međutim, nesretna pjesnikova smrt, nasilno prekinuti život, nezavršena zbirka, dala puni legitimitet pjesničke slutnje i/ili vizije.

Sudbina je postala sudbinska i sudbonosna, a prolaznost i smrt ključni motivi Galovićevog opusa upravo zahvaljujući njegovoj preranoj smrti. Jedan dio pjesničke uvjerljivosti djelo svakako zahvaljuje i pjesnikovu „mogućem“ žrtvovanju, odnosno žrtvi kojom je postao, ali to je legitimno i sudbinski, jednako kao što je to činjenica da je pisao kajkavski o tradicionalnom životu, o stvarima koje je najdublje poznao, upravo u zenitu svog životnog puta, zreloom osjećajnošću, osjećajnošću koja se nije više spoticala sama o sebe, nego je i sama postala, na neki način, motivom te poezije. A put je upravo tu i završavao, na svom vrhuncu, na kojem mu dodatnu auru sjaja daje i nedovršenost cjeline, potencijal nenapisanih pjesama: umjetnost je magija, a ovdje je magičnih elemenata cijeli niz – naime elemenata koji si učinili auru privlačnosti i značaja ovoga djela. Traganje i slučajno, možda, nalaženje, igre života i smrti u vidu motiva u djelu te stvarne smrti autorove i male smrti njegovih nenapisanih pjesama onaj su romantični rekvizitarij umjetnosti koji je često presudan za legendu, a on ovdje postoji. Djelo je važnije od legende, ali legenda izvire i iz djela i, što je još važnije, legenda nas djelu privodi. A čini se da njezin sjaj našim čitanjima, recitiranjima, bavljenjima,

uživljavanjima i uživanjima također dodatno jača. Neka. Neka jača.

Zvezde ili DIGRESIJA O NENAPISANEMI

Od denes više nebom mislil na Frana. Nebom više ziskaval po negve noteze, biležnicaj, čital se objavleno po deset pot, nebom više zamišlal kojekaj kaj je mogel napisati, a neje.

Itak, samo još to. Ne, već bi mi povedal, šepnol, dal nekakvoga znaka. On, koj je z ove strasne stalno štel pogledati tam, prek, na ono stran, morti je vezda isto tak blizu te crte i štel bi pogledati kaj je sim ostalo, šepnoti nekomu nekaj koteroga interesera kaj je tam kak je njega intereseralo. A kaj je tam? „Ništ i se.“

I negve pesme?

Mislím, nenepisane. Jeso i one prešle na drugo stran? Vezda me još samo to muči. Se one 22 znam napamet. Sakojo reč, sakojega versa, sakojega zarezal. I nesem jedini. I pisal sem o njaj, deco je vučil reciterati i razmeti, pisati o njaj, nosil je seбом v gorice, na Belevine, i na spanje gda nesem mogel spati, menil se z njimi v senjaj...

A moral bi se vrnoti svojem senjam. I svojem pesmam. Koje so zaspale dok se ja bavim z drugemi. Dok sem tuđa tenja. I bom. Od denes.

Al denes još zadni pot bom otprl to biležnico. Si se bave z napisanemi pesmami. I ja. Al posebno me muče nenapisane. Oni osem. Sakoja fali kaj peče, kaj boli. Presečeni život, zgublene pesme.

A najviše mi fale „Zvezde“. Zvezde rajnešne i zvezde večerne, zvezde daleke, za kojemi nam se misel otimle, zvezde koje bi nam nekaj rekle, al samo šepčo, zvezde čez cvetno protuletno granje, zvezde skrite v letnom listju, zvezde katere se gube v jesenske megle i zimske zvezde, krištali na nebu i zemle... Kam bi nas negve zvezde otpelale?

Negva zvezda. Moja zvezda. Denes se rasadajo. Idem pisat svoje pesme, svoja pisma, ovo svojo fantazijo. Noč je opala. Idem pogledati zvezde.

A naj mi Fran bo samo zvezda. Ne opsesija..

VELIKO NEIZREČENO KAO ZVJEZDANI SJAJ

Ukazala se Galoviću, kao dar inspiracije, slučaja, muza, Apolonov, Božji, tema bliska, doživljena, ne literarno artifičijelna, korištena, istrošena, nego nova i, s njom, u istom pakiranju, jezik svjež, pun značenja, okretan i prekrasan u svojoj nepotrošenosti te, k tome, još jedan dar od iste vrste, naime jednostavnosti, jer sve je ovo jednostavno bilo tu, lebdjelo oko njega i u njemu, samo je trebalo zapaziti i ubrati, a to onda učiniti također jednostavno, jednostavnim stilom, koji ne robuje formama i rimama, koji ne teži biti važniji od teme, nego stilom koji je u potpunom skladu s onime o čemu govori. On nije uvijek isti. Ima u njemu više

glasova, više funkcija, recimo očev govor (*Mojemu ocu*) težak, spor i jednostavan, fraza pučke popevke i pjesme, jednostavnog, kratkog stiha (*Medaš Benkina*), ali ostalo je u svemu minimum metaforike, vrlo često gotovo realističko slikanje, koje, međutim, budi snažne impresije. Uzmimo kao vrhunac te jednostavnosti najznačajniju i najpoznatiju pjesmu, *Crn-bel*.

To je skica vodenim bojama, nešto tek naznačeno, osim onomatopejskog refrena u njoj nema gotovo ničega od figurativnog oblikovanja... Ona je oblikovana odsustvom, naznakom – uzmemo li u obzir da je Fran Matošev učenik, da u štokavskim stihovima nastoji kao i Gustl sve izreći bogatstvom stilskih sredstava, čudnovato je ovo korištenje neizrečenog, otvorenog, ova igra naznaka i praznina, slutnji koje se očekuju od čitatelja kao sustvaratelja. Jer, ova pjesma ne funkcionira, ili ne u potpunosti, bez tog sustvarateljskog čitanja. Ona ne završava posljednjim slovom/glasom, ona odjekuje i traži svoju nadopunu u čitateljevu doživljaju i osjećaju: redaju se prolaznost, ciklusi godišnjih doba kao doba života, smrt... Smrt, da. Ali to nas vraća Galovićevom životu, odnosno smrti, pri čemu pjesma u tom svjetlu dobiva prilično snažnu vizionarsku vrijednost, kao što sva njegova opsesioniranost, interes za onostrano, za rub i zarubno, dobiva svoje opravdanje. Ipak, melankolični refren Crn-bela, sjetni, otužni zrikavčev pjev (jer zrikavčeva je sezona i čitav njegov život!) imao bi pravo i na tu riječ, Smrt, i bez te nagle i prerane pjesnikove smrti. Jer poezija je jezik i oblikovanje, ritam, rima, sjajna metafora, ali i ono što se jezikom ne može izreći, nego tek naznačiti: kao ekspresivna vrijednost glasova (Rimbaud: Samoglasnici), kao glazba riječi, iznevjereno očekivanje ili upravo to samo, Veliko Neizrečeno, koje traži najveće talente, ali i najsretnije pjesničke trenutke da bi se dogodilo.

U nedovršenoj zbirci „Z mojih bregov“ dogodilo se i na razini nekih pjesama i na razini zbirke; nedovršenost je postala dio „teksta“ sa svojim mitotvornim vrijednostima. Jer, poezija, uostalom, nije tkana od kamena i drva, nego je to paučina od sanja; neuhvatljiva i netvarna. Ona je tkana od onog nepoznatog koje slutimo kao mogući zaključni motiv onostranog u nenapisanoj, zaključnoj zimskoj pjesmi *Zvezde*, koja nas možda doziva, priziva, poziva i odnosi „*tam gore, gdje je ništ i se*“.